

SYMPTOM PÅ AVVIKANDE SPRÅKUTVECKLING

MATTI LEIWO

Universitetet i Jyväskylä

1. Inledning

Menyuk (1964) har redan 1964 jämfört barn med normal och försenad ("infantile") språkutveckling och funnit också kvalitativa skillnader mellan dessa två grupper. I hennes undersökning var barnen matchade med avseende på IQ, kön och ålder. Enligt henne var skillnaderna grupperna emellan större för utelämnningar (omissions) än för substitutioner (t. ex. ersättning av en preposition med någon annan, felaktig preposition) och för redundans (t. ex. I want it the paint).

Andra forskare, t. ex. Leonard (1972), har dock påpekat, att grupperna skiljer sig åt signifikant bara på en av de 33 strukturer som Menyuk studerade, och att skillnaderna mellan barn med normal och försenad språkutveckling kan i allmänhet karakteriseras som kvantitativa: "de avvikande använder inte lika ofta någon struktur eller enhet i ett visst sammanhang som de normala" osv.

På grund av jämförelser mellan normal och försenad språkutveckling å ena sidan och avvikande språkutveckling å andra sidan skulle jag vilja föreslå följande drag i språkutvecklingen som symptom på avvikande språkutveckling: (1) gradvis etablering av nya fonologiska distinktioner, (2) problem med vokaler, (3) substitutioner på måfå samt vacklande i ordformer, (4) starka restriktioner på ordstruktur, (5) fixerade, felaktiga fonologiska, morfologiska och syntaktiska former, (6) stora skillnader i olika grammatiska kategoriers utveckling, (8) perceptionen överskrider stort produktionen, och (9) barnet är mycket beroende på paralingvistika och extraverbala vinkar i sin kommunikation. Dessa drag kan bero på eller leda till avvikande strategier i språkbeteendet. Det har också talerapeutisk betydelse: de kan anses som risksymptom (Nettelbladt 1980) i talerapeutiskt arbete.

Jämförelser av detta slag är emellertid problematiska, för barnen med försenad språkutveckling bildar inte någon homogen grupp: bland dem finns barn med bara försenad språkutveckling och barn med försenad och avvikande språkutveckling. I det följande skall jag jämföra en pojke (J), som hade klart avvikande drag i sitt tal, med tre andra pojkar (K, H och A), som inte hade tydligt avvikande utvecklingsdrag, och ge exempel på de ovannämnda dragen i avvikande språkutveckling. - J:s och A:s tal har skildrats mera omfattande i Leiwo 1977, 1979a, 1979b och några av följande drag och slutsatser har diskuterats i Leiwo 1980.

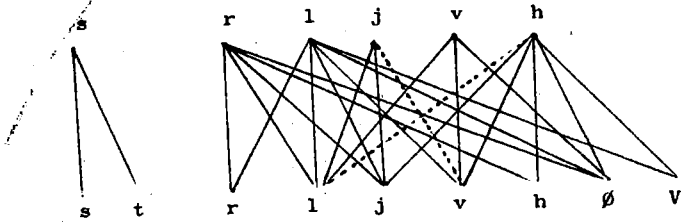
2 Kännetecken på avvikande språkutveckling

J hade diagnostiserats som dyslalia gravis -fall, K, H och A dyslalia-fall, som inte visade klart avvikande drag, kanske också A hade några symptom på en avvikande utveckling. K var något utvecklingsstörd med lindriga förståndshandikapp (hans IQ varierade mellan 72 och 91) och han kom från en stimulusfattig omgivning. H hade en ännu lägre IQ-nivå; den varierade mellan 55 och 60, och också han hade en mycket stimulusfattig omgivning. A:s skilda förmågor hade utvecklats mycket ojämnt, och hans IQ var cirka 65. Alla pojkarna hade en bättre prestation i nonverbala än i verbala test. J till exempel hade en låg prestation i testen: enligt Wechslers verbala del var hans IQ 60, i den nonverbala delen 72, men i Goodenoughs ritningsuppgifter nådde han nästan upp till sin åldersstandard.

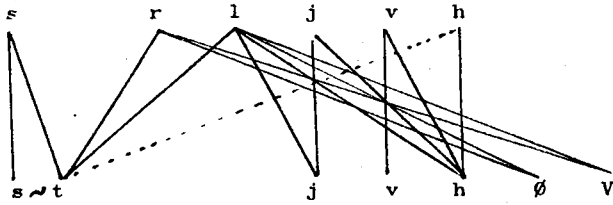
Man får en bra översikt över pojkarnas uttalssvårigheter genom att jämföra deras konsonantsubstitutioner (Fig. 1.). J:s fonologi är mycket olik de andras fonologiska system. Han kan producera alla konsonanter i alla positioner i alla kontexter. Men som man ser i schemat, har r, l, s, v, j och h blivit blandade. Nästan vart och ett av dem kan ersätta alla andra, ett rent undantag är r. I hans tal finns både substitutioner och förväxlingar.

K kan producera varken l eller r och de substitueras regelmässigt med andra ljud, typiskt med t eller h i alla positioner. K kunde inte heller producera s riktigt, fast han lyckas några gånger att producera varianter som liknar s (s), vanligen ersätts s dock med t.

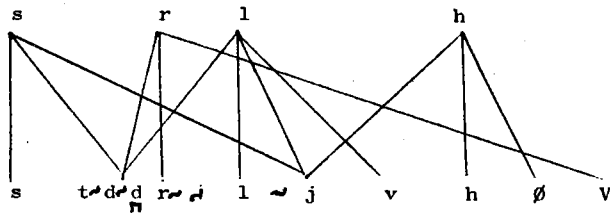
Också H ersätter r och l vanligen med t och j, men han lyckas också att producera snarlika och rätta varianter av dessa fonem. Samma gäller A: han kan inte producera s och de normala varianterna för r och l.

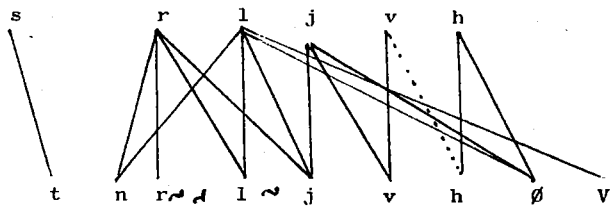
J (7.8.år)

K (7 år)

H (7.6 år)

A (7-7.5 år)

Fig. 1. Konsonantsubstitutioner i fyra pojkars (J, K, H, A) tal (~ = överlappande ljud, ø = strykning och V = vokalisering).

2.1. Gradvis etablering av fonologiska distinktioner

Fonologiska distinktioner kan etableras gradvis också i normal språkutveckling. Enligt Räsänen (1975) hade en pojke i fem års ålder olika överlappande varianter av r och d, och ännu i sju års ålder ersatte pojken d med r men inte tvärtom. Jag har själv märkt, att när en pojke i 6 års ålder lärde sig att producera l, som han hade substituerat med h, hade han några dagar svårigheter i att producera l i ord där det också fanns h. Itkonen (1977) rapporterar om en liknande gradvis etablering av fonemdistinktioner i början av språkutvecklingen.

I den normala språkutvecklingen är den gradvisa etableringen av fonemdistinktioner dock ett undantag. När barn har lärt sig att producera ett nytt fonem, sprider det snabbt i alla möjliga kontexter. I J:s fall är utvecklingen mycket olik: s och l ersätts bara i stammar, men aldrig i ändelser; e ersätts med a bara i första stavelsen, endast ett par gånger i andra stavelser osv. Gradvis etablering har också lett till lexikala sammanblandningar; t. ex. ersättningen av e med a har lett till en sammanblandning av orden neula 'en nål' och naula 'en spik'. J använde formen naula för båda orden och han använde verbet naulata både i betydelsen 'spika' och i stället för neuloa 'sticka'. J hade också lärt många av de vanligaste orden i en felaktig form (t. ex. Aliti pro Elite 'familjens bilmärke'), och kunde inte rätta de felaktiga formerna. Substitutioner hade grammatikaliserats och lexikaliserats.

2.2. Vokalsubstitutioner

I allmänhet är vokalsubstitutioner mycket sällsyntare än konsonantsubstitutioner (se t. ex. tabellen av Westerlund (1963, 85), som används i Linell - Jennische (1980, 76)).

I finskan är det normalt att i början av språkutvecklingen ersätta y, ö och ä med u, o och a och förenkla diftonger (t. ex. uo blir oo) osv. Andra vokalsubstitutioner förekommer också sporadiskt. Jag har funnit sådana former som autu pro auto 'bil', titä pro setä 'farbror' och jaju pro valo 'ljus' hos en flicka i 18 månaders ålder.

Redan i tvåårsåldern är sådana substitutioner dock mycket sällsynta, och i de fyra 7 - 8 -åriga pojkarnas tal kunde sådana iakttas bara i J:s tal nästan systematisk (Leiwo 1977, 85) och i A:s tal sporadiskt och mestadels i senare stavelser (a.a. 206). Andra slags vokalsubstitutioner fanns bara hos J, den vanligaste var ersättningen av e med a i första stavelsen. I någ-

ra ord var ersättningen fixerad, i några fall hörde den bara till talproduktioner och pojken kunde rätta sina fel (Leiwo 1980, 134-136).

2.3. Vacklande i ordformer

Vacklandet i ordformer är ganska sällsynt hos de övriga pojkarna förutom J. Typiskt för hans tal var att substitutioner, restriktioner i ordformer och fel i grammatiska morfem förekom slumpmässigt. Allt detta orsakar vacklande i ordformer, till exempel poola, poora, puola pro pyörä 'cykel'; hatkele, jatkele, atkel, tetkalle pro retkelle 'till en utflykt'; och ku aate och lahtee (3. pers. sing. lähtee) pro 1. pers. sing. lähdän 'jag går', och me jääte och aatettii pro (me) lähdetiin 'vi gick'.

2.4. Starka restriktioner på ordstruktur

Det finns många slags restriktioner på ordstrukturerna i början av en normal språkutveckling, men att det ännu i fem års ålder finns sådana starka restriktioner, som Nettelbladt (1980) har skildrat, är ovanligt. Sådana restriktioner kan betraktas som förenklingar i språkutvecklingens början, men i senare utvecklingsfaser ska de anses som avvikelser.

I alla de fyra pojkarnas tal fanns förenklade former. A hade tappat den sista stavelsen i ord som töppö (pro töppönen 'toffel'), nuki (pro lusiKKA 'sked'). tampu (pro sammaKKO 'groda'). K använde sådana förenklade former som meijän naaputta (pro meijä naapuRissa 'hos våra grannar'), katteekannutta (pro kasteLUkannussa 'i vattenkannen') och hiekkahapitta (pro hiekkala-piOssa 'i sandspaden').

Utöver förenklingar av ovannämnda slag fanns det i J:s tal många gånger icke-igenkännbara, reducerade former som nut mei saa ka ku pro nyt me saa-DAAN käYDÄ kun 'nu får vi besöka för...'. Ofta är det omöjligt att skriva ned hans "snabbtal". Också en del av substitutionerna i Fig. I. är troligen fonotaktiska till sin natur: vokaliseringar av finala konsonanter i en stavelse t. ex. silmä - siimä, kirja - kijja osv i A's tal), fjärrassimilationer osv. Här är det också svårt att dra någon gränslinje mellan försenad och avvikande utveckling. Starka restriktioner såsom svåra ersättningar, vacklande i ordformer osv. skall ses som risksymptom både kognitivt och interaktivt; det finns inga allmängiltiga kvantitativa eller kvalitativa kriterier på avvikelser.

2.5. Felaktiga morfologiska omformningar

Några av J:s substitutioner hade lexikaliserats och sålunda lett till morfologiska, lexikala, syntaktiska och semantiska avvikelser. Det mest dramatiska exemplet är hans två olika negationsformer ei och ai, där e har ersätts med a. Dessa två ord har olika syntaktiska och semantiska funktioner (Leiwo 1980).

I J:s tal finns också felaktiga morfologiska omgestaltningar som saa-latti pro sairaala 'sjukhus', musetti pro museo 'museum', kaittili pro keit-tiö 'kök' och Lanssi, Lanssitti pro Transit(ti) och Huiski, Huiskitti pro vardagligt Voiski 'Volkswagen'. Han använde också då och då slumpmässigt ett eget suffix -l, -la och hade generaliserat bundna allomorfer mei, meija, maija (från genitivform meidän, vardagligt meijän) pro me 'vi'.

Dyliga former förekommer också i början av språkutvecklingen, jag har t. ex. belägg på formen vettan (där akkusativändelsen har fogats till partitivformen vettä i en flickas tal i ålder 19.2. Men senare är sådana former mycket ovanliga.

2.6. Skillnader i grammatiska kategoriernas utveckling

Barn lär sig grammatiska morfem och böjning ganska snabbt. Böjningsmorfem dyker upp i cirka två års ålder och böjningssystemet behärskas så gott som fullkomligt i fem - sex års ålder. Barn börjar också böja verb och nomina ungefär samtidigt. Fastän det är mycket djärvt att statistiskt jämföra utvecklingen i olika böjningssystem, är skillnaderna mellan J:s och A:s nominal- och verbalböjning så påfallande, att de är värda en närmare granskning. (Fig. 2).

Fig. 2. Riktiga och felaktiga former i nominal- och verbböjning hos A och J (Leiwo 1977, 82-84)

	J		A	
	RÄTT %	FEL %	RÄTT %	FEL %
Nominalböjning	81	19	67	33
Verbböjning	62	38	64	36

J:s språkutveckling har skett mycket ojämt och han är betydligt bättre i nominalböjningen, medan A inte har sådana skillnader.

2.7. Situationens stora betydelse på grammatikalitet

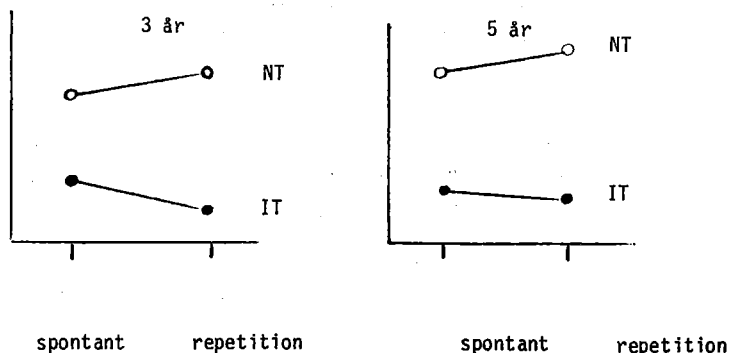
En generalisering av J:s tal är: att både substitutioner och strukturella restriktioner tycks försvinna ord för ord och att grammatikaliteten beror på situationen. När det är nödvändigt för förståelsen och fortsättningen av det pågående samtalet, kan J rätta sina ogrammatiska uttryck (för exempel se Leiwo 1980, 141). Samma händer också några gånger i samtal med A, men de andra pojkarna kan i sina rättningar förbättra sitt uttal bara litet, fastän de saknar sådana grammatiska svårigheter som J och A. (Mera omfattande se Leiwo 1980).

2.8. Stora skillnader mellan perception och produktion

Det är svårt att definiera vad barn förstår och hurudana verbala och icke-verbala strategier de använder i perceptionen, och ännu svårare är det, när det gäller barn med försenad eller avvikande språkutveckling. Paula Menyuk (1969) har dock hävdad, att det är möjligt att få evidens om perception och förståelse genom att jämföra spontant tal och repetitioner, reproduktioner.

Menyuk har märkt, att barn med normal språkutveckling skiljer sig från barn med försenad språkutveckling i hänsyn till prestationer i normalt tal och i repetitionstest (Fig. 3).

Fig. 3. Prestationer i normalt tal och i repetitionstest för barn med normalt tal (NT) och barn med infantilt tal (IT) vid 3 och 5 års ålder enligt Menyuk (Lindmark 1977, 28)

De normala barnen är genomgående bättre i reproduktion än i spontant tal, i synnerhet i tre års ålder. Barn med försenad språkutveckling, å andra sidan, är bättre i spontant tal än i reproduktion. (För en mera omfattande diskussion se Lindmark 1977.)

Iakttagelser av J:s tal visar, att han har stora svårigheter i reproduktionen, dock utelämnade han inte ord godtyckligt (för exempel se Leiwo 1980, 136). Ett typiskt intryck av hans reproduktioner var en känsla av godtycklighet, som kanske också kan förklaras med koncentrationssvårigheter.

2.9. Beroende på paralingvistiska och extraverbala faktorer

Som följd av uttalssvårigheter, felaktiga grammatiska former, substitutioner och vacklande i ordformer kan anses att barn med försenad språkutveckling kan bli mycket beroende av paralingvistiska och extraverbala vinkar i kommunikationen. Fastän det inte kan bevitnas med statistik, verkar det intuitivt, att J i sitt tal var beroende av dessa drag och använde dem mycket mera än de övriga pojkarna, till och med i egocentriskt tal (Leiwo 1979b).

Man skall dock dra slutsatser om extraverbalt och paralingvistiskt beteende med förbehåll. Användningen av dessa drag beror mycket på personlighetsdrag, och det är svårt att säga när icke-verbalt beteende ersätter verbalt beteende och när barnet är exceptionellt beroende av icke-verbalt beteende.

3. Den avvikande språkutvecklingens trollkrets

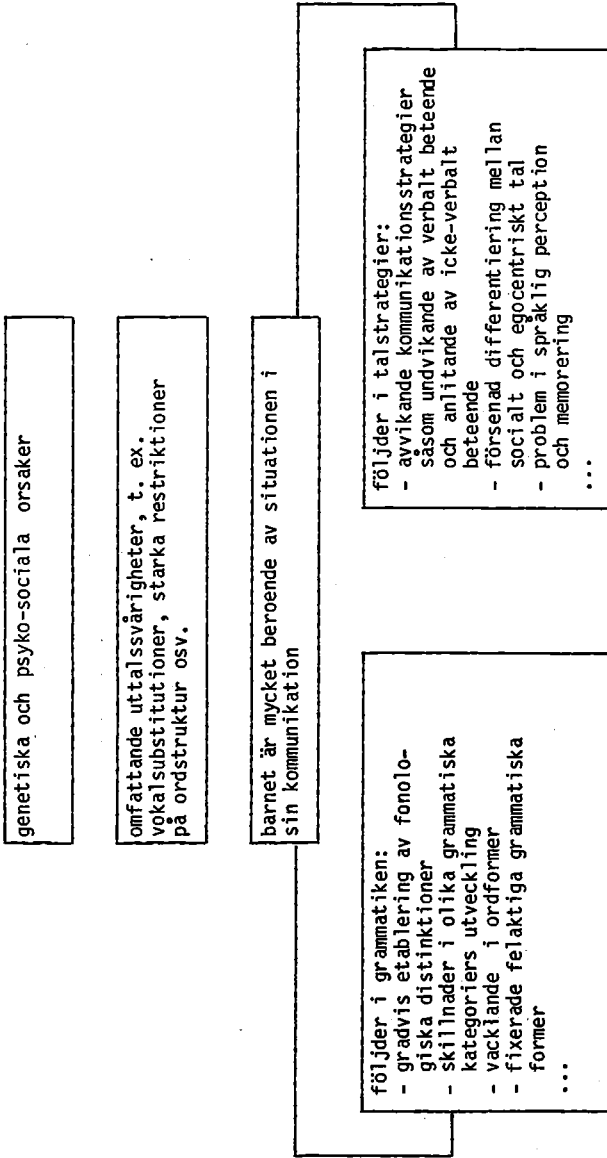
Ett gemensamt drag i J:s substitutioner, strukturella restriktioner, vacklande i ordformer och felaktiga grammatiska former är, att felaktiga former framträder i det allra vanligaste vokabuläret. Några av de mest centrala orden har J lärt sig i en felaktig form. Vidare kan deras förekomst inte förklaras på grund av grammatisk komplexitet. Många drag i hans språkutveckling kan karakteriseras med Menyuks (1969, 135) ord: hans språkutveckling "not only represents a different hypothesis about language, but the hypothesis may be deterrant to further grammatical development. They may not only lead to incorrect conclusions but may also be blind alleys which do not form the basis for further expansions and deepening of grammatical analysis".

Den avvikande språkutvecklingen bildar en ond cirkel, som kan karakteriseras med figur 4. Utgångspunkten i figuren är bestående uttalssvårigheter. Ostabila och från omgivningens tal avvikande ordformer med många slags substitutioner (tabell 1) leder till svårigheter både i kommunikation och i talproduktion och talperception, när det inte finns en prediktabel motsvarighet mellan den hörda och den producerade formen och förhållandet mellan mening och form är diffust och vacklande. Detta inverkar både på grammatik och talstrategier på ett sådant sätt, att barnet förblir mera beroende av talsituationen än de normala barnen.

Litteratur

- Itkonen, T. 1977. Huomioita lapsen äänteistön kehityksestä (English summary: Notes on the acquisition of phonology), Virittäjä 3, 279-308.
- Leiwo, M. 1977. Kielitieteellisiä näkökohtia viivästyneestä kielenkehityksestä. (English summary: Delayed language development. A Linguistic study). Studia Philologica Jyväskylänensia 10. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Leiwo, M. 1979a. Paralingvistiikka, kielenomaksuminen ja kielenomaksumisen häiriöt (English summary: Paralinguistics, language acquisition and delayed language development), Papers in Speech Research 1, 107-116. Publications from the Institute of Finnish Language and Communication 18. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Leiwo, M. 1979 b. Delayed and deviant language development, Papers in Speech Research 2, Publications from the Institute of Finnish Language and Communication 19. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Leiwo, M. 1980. Om försenad och avvikande språkutveckling, Språkstimulering i förskoleåldern, red. av R. Söderbergh. Child Language Research Institute Papers 5. Stockholm University, Department of Scandinavian Languages.

- Leonard, L. 1972. What is deviant language?, Journal of Speech and Hearing Disorders 37, 427-446.
- Lindmark, A. 1977. Syntaktiska och morfologiska avvikelser i språkutvecklingen hos barn. En forskningsöversikt. Department of General Linguistics, University of Umeå 17. Umeå.
- Linell, P. & M. Jennische 1980. Barns uttalsutveckling. Lund: Liber Läromedel.
- Menyuk, P. 1969. Comparison of grammar of children with functionally deviant and normal child, Journal of Speech and Hearing Research 7, 109-121.
- Menyuk, P. 1969. Sentences Children Use. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Nettelblatt, U. 1980. Dysfologi hos språkstörda barn i utvecklingsperspektiv, Språkstimulering i förskoleåldern, red. av. R. Söderbergh. Child Language Research Institute Papers 5. Stockholm University, Department of Scandinavian Languages.
- Räsänen, A. 1975. Havaintoja lastenkielestä, Virittäjä 79, 251-266.
- Westerlund, I. 1963. Översikt över de fonematiska felen hos 1000 barn med försenad talutveckling, Nordiskt Tidsskrift for Tale og Stemme 23, 77-89.

Figur 4. Den avvikande språkutvecklingens onda cirkel.